

УДК 811.161.2'271.12

ПРОБЛЕМА НОРМАТИВНОСТІ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Саратовська А.В.

Здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

I курсу ННІ економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: Черемська О. С.

Доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української філології та історії

ХНЕУ ім. С. Кузнеця

***Анотація.** У статті досліджено та проаналізовано типові порушення мовних норм у текстах економічних словників, що проявляються на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях. Підкреслено важливість коректного добору мовних засобів у фахових дефініціях. Подано пропозиції щодо вдосконалення мовної нормативності в економічних словниках.*

***Ключові слова:** науковий текст, нормативність, мовні норми, економічні словники, термінологія, дефініція.*

***Annotation.** The article investigates and analyzes typical violations of linguistic norms in economic dictionaries, manifested at the lexical, grammatical, and syntactic levels. The importance of correct selection of linguistic means in professional definitions is emphasized. Suggestions for improving linguistic normativity in economic dictionaries are presented.*

***Keywords:** scientific text, normativity, linguistic norms, economic dictionaries, terminology, definition.*

Постановка проблеми. Проблема нормативності наукового тексту є предметом вивчення й аналізу сучасних лінгвістичних досліджень. Наукові праці Н. Бабич, А. Коваль, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, П. Селігея розглядають її з проекцією на особливості мови науки та мовні ознаки наукового стилю; К. Городенська, Г. Кузнецова, М. Кратко, О. Семенов, О. Черемська – з погляду культури наукової української мови; В. Моргунюк, М. Гінзбург, Б. Рицар, Л. Симоненко порушують питання стандартизації наукової мови; Л. Полюга та І. Кочан аналізують сучасні аспекти термінографії. Однак актуальність проблеми дослідження виявляється також у процесі ознайомлення з різногалузевими лексикографічними працями, зокрема економічними, які мали б репрезентувати зразкове наукове мовлення. Отже, аналіз порушень мовних норм у статтях економічних словників потребує відповідного опису та

систематизації з метою уникнення мовних помилок на різних рівнях мовної системи та підвищення культури наукового мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові тексти в аспекті літературної норми аналізує Т. Коць, зосереджуючи увагу на активізації рідковживаної лексики, реактивації застарілої та функціонуванні іншомовної. Дослідниця зазначає надмірну експресію наукових текстів, спричинену вживанням не властивих науковій мові засобів: розмовних слів, неологізмів, ідеологем, сленгізмів [3]. О. Литвин здійснює комплексний аналіз лексикографічних праць термінографів Львівської політехніки сучасного періоду (кінець XIX – початок XXI ст.), що фіксують українські технічні терміни [4]. О. Черемська порушує проблему відхилень від норм у наукових текстах економічної галузі, розглядаючи явища девіації у фахових текстах на різних рівнях мовної системи та аналізуючи причини порушень (лібералізації) норми, зокрема лексичне калькування [6]. Синтаксичну специфіку української наукової мови розглядає К. Городенська [1].

Метою статті є аналіз окремих порушень мовних норм у текстах економічних словників, зокрема на матеріалі Економічного словника-довідника за редакцією С. В. Мочерного (Київ, 1995), який є однією з перших спроб відображення нових реалій економічного буття Української держави [2].

Викладення основного матеріалу дослідження. Динамічний розвиток економіки, особливо на етапі глобалізації та інтеграції, спричинює запозичення нових термінів і зміни семантики вже наявних. Якщо лексикографічна робота не встигає за цими змінами або її виконують без належної уваги до лінгвістичних норм, виникають нормативні порушення. Порушення норм у словниках економічної лексики можуть бути класифіковані за рівнями мови: орфографічний та орфоепічний рівні регулюють правильне написання та вимову термінів; лексичний рівень – це невідповідність у доборі слів, їх стилістичного забарвлення та уникнення тавтології чи плеоназму; граматичний рівень – це помилки у відмінюванні, узгодженні слів у словосполученнях або побудові синтаксичних конструкцій; стилістичний рівень: проникнення лексики публіцистичного та розмовного стилів у науковий текст, надмірна експресивність. На думку Т. Коць, у науковому стилі мовлення «невиправданим ні з погляду

літературної, ні стильової норми є вживання експресивних неологізмів, розмовних лексем та висловлень» [3, с. 12].

За нашими спостереженнями, найбільш уразливий в наукових текстах є лексичний рівень мови. На цьому рівні виявлено найбільш часті порушення мовної норми. Як зазначає О. Черемська, «поширеним є калькування слів даний, своєчасний, наступний та ін. як у наукових текстах, так і в науковому дискурсі» [6]. Такі порушення трапляються і в статтях аналізованої лексикографічної праці: *в даному випадку* → *у цьому випадку*; *наступних платежів* → *подальших платежів*, наприклад: **В даному випадку** *особа, яка отримала А. (аванс), зобов'язана представити відповідний звіт про витрачену суму Аванс (від фр. Avancer – платити наперед) – грошова сума або інша майнова цінність, що видається в рахунок наступних платежів за матеріальні цінності, виконані роботи і надані послуги.*

Типовими ненормативними явищами в аналізованих наукових текстах є калькування російськомовних лексичних засобів, зокрема в термінологічних сполуках: *відстрочка платежу* (замість *відтермінування платежу*); *представити відповідний звіт про витрачену суму* (замість *надати звіт*); *попередження банкрутства* (замість *запобігання банкрутству*); *грошові кошти* (замість *кошти*), *оборот* (замість *обіг*); *акції обертаються* (замість *перебувають в обігу*); *казначейство* (замість *державна скарбниця*): *Санация (від лат. sanatio – оздоровлення, лікування – система заходів, спрямованих на попередження банкрутства промислових, торговельних, банківських та інших підприємницьких структур* (2, с. 290). *Ц.п. (цінні папери) активно використовують в обороті між фірмами, банками, між банками та казначейством* (2, с. 362). *Акції переважно обертаються на фондовій біржі, облігації – у банківській сфері* (там само).

Спостерігаємо порушення мовної норми на термінологічному (семантичному) рівні, який є значущий для лексикографічних праць. Найбільш критичний він для фахового словника. Стосується точності визначення, відповідності обсягу та змісту поняття, а також уніфікації терміна в межах терміносистеми. Л. Полюга наголошує, що «словникові статті в термінологічних словниках дуже часто нагадують статті словників загального типу, але вони (словникові статті), в основному розробляються відповідно до типу розбудови словника» [5].

Йдеться також про те, що у фахових словниках дефініції мають бути нейтральними та точними. Використання розмовної лексики, емоційно-оцінних суджень чи метафоричних сполук (якщо вони не є частиною самого терміна), невиправданих повторів є недопустимим, зокрема, *мобілізація грошового капіталу* → *залучення капіталу*, *збільшення банківських кредитів* → *збільшення кредитування*, *процент* → *відсоток*, *відстрочка* → *відтермінування*, *перекупицики* → *перекупники*: *С. (санація) передбачає випуск нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; зменшення процентів за облігаціями, випущених підприємством, та відстрочку їх погашення; перетворення короткострокової заборгованості у довгострокову...* (2, с. 290). *Наприклад, в Італії такі кооперативи сприяють закріпленню селянина на землі, ліквідують цілий прошарок перекупициків і посередників...* (2, с. 11). *Валюта платежу* – валюта, в якій на основі згоди сторін здійснюється фактична оплата товарів, послуг та інші розрахунки. *Вважаємо за доцільне для уникнення тавтології (валюта – валюта) та більш точного вживання терміносполук запропонувати такий варіант дефініції: Валюта платежу – це грошова одиниця, у якій за домовленістю сторін здійснюють оплату товарів, послуг та інших розрахункових операцій* (2, с. 30).

Проблемним є питання використання калькованих граматичних засобів інших мов, зокрема російської. Кальковані слова, словосполучення та конструкції мовознавці К. Городенська, І. Вихованець, С. Караванський вважають хибними, якщо їх можна відтворити власне українськими питомими відповідниками. У словникових статтях аналізованої праці зауважено такі кальки: *в ході* → *під час якого, в процесі якого*; *у випадку* → *у разі*; *в результаті* → *унаслідок*: *Вертикальна інтеграція — процес органічного поєднання сільськогосподарських галузей /підгалузей/ з галузями переробної промисловості, в ході якого забезпечується єдність і безперервність взаємопов'язаних етапів виробництва, транспортування, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції. В.і. розвивається у формі агропромислових підприємств і їх об'єднань. У випадку розірвання угод або невиконання отримувачем А. (авансу) своїх зобов'язань, А. (аванс) підлягає поверненню. Засоби, отримані в результаті випуску і продажу акцій, формують власний капітал А.т. (акціонерного товариства)* (2, с. 14).

Неврахування специфічних особливостей вживання прийменників по, при, відповідно до, на та ін. спричинює порушення норми на граматичному рівні: *по виконанню доручення* → *після виконання доручення*; *по першій вимозі* → *на першу вимогу*; *на основі згоди* → *за згодою*, *за домовленістю*. А також вважається грошова сума, що видається для покриття витрат по виконанню доручення (аванс працівникові на витрати у відрядженні)» (2, с. 11). *По Д. (по депозиту) виплачується певний процент, який залежить від строку зберігання, інших умов (замість за депозитом)* (2, с. 65).

На синтаксичному рівні відхилення від норми в наукових текстах проявляється через калькування синтаксичних засобів (словосполучень), які використовують для вираження подібного змісту в розмовному мовленні, як от: *носять антиадміністративно-командний характер замість антиадміністративно-командний стиль керівництва властивий. А.р. (Аграрні реформи) носять в більшості країн колишнього СРСР* (2, с. 11). *СРСР керівництва А.р. (аграрних реформ) властивий більшості країн колишнього СРСР.*

У дефініціях наявне ненормативне, надмірне вживання пасивних конструкцій, які не властиві синтаксису української мови: *Грошові Д. є джерелом позичкового фонду банків і використовуються для надання кредитів (замість їх використовують)* (2, с. 65). *По Д. виплачується певний процент, який залежить від строку зберігання, інших умов (замість виплачують)* (там само). *Аванс (від фр. Avancer – платити наперед) – грошова сума або інша майнова цінність, що видається... (замість яку видають)* (2, с. 8). *Виплата Д. здійснюється переважно грішми, але може відбуватися також у вигляді додаткових акцій, що випускаються замість платежу грішми (замість виплату здійснюють; акцій, які випускають)* (2, 74).

Трапляються стилістичні огріхи в дефініціях: *Вертикальна інтеграція – процес органічного поєднання сільськогосподарських галузей /підгалузей/ з галузями переробної промисловості, в ході якого забезпечується єдність і безперервність взаємопов'язаних етапів виробництва (органічного поєднання замість поєднання)* (2, с. 40).

Висновки. Проаналізовані явища порушень мовних норм фахового словника-довідника засвідчують, що якісний економічний словник вимагає

не лише знання економіки, але й дотримання лінгвістичних норм (лексичних, граматичних, стилістичних) і принципів термінознавства: точності, однозначності, нейтральності, систематичності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у систематизації описаних порушень мовної норми, які трапляються в наукових текстах на кожному рівні мови, та напрацювання ґрунтовних практичних рекомендацій щодо їх запобігання.

Література: 1. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови. Українська термінологія і сучасність. 2001. Вип. IV. С. 11–14. 2. Економічний словник-довідник / ред. С. В. Мочерний. Київ : Femina, 1995. 367 с. 3. Коць Т. А. Лексико-семантичні процеси в сучасних наукових текстах: від динаміки літературної норми до стильового поліморфізму. Українська мова. 2024. № 1 (89). С. 3–17. 4. Литвин О. Г. Спроби внормування української технічної термінології. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 2 Ч. 1 2021. С. 37–45. 5. Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету: Мовознавство. 2007. С. 255–265. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/TK_poluha_2007_01.htm. 6. Черемська О. С. Відхилення від чинних норм у наукових економічних текстах. Культура слова. 2023. Вип. 1 (98). С. 149–160. URL: https://ks.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/7/2023/09/12_ks_98.pdf.